

aliqua earum civitatum, et iudicatus fuerit homicida in aliqua earum in qua fugere conceditur, et esse ibi non sinitur: tum jam demum iudicatum, ubicumque compertum propinquo licet occidere. Neque enim opus est eum ad iudicium deduci, cum jam fuerit iudicatus homicida, et propterea de istis civitatibus pulsus sit.

Aug. sententiam probat Estius ex hoc ipso capite: dicitur enim γ . 22: Quod si fortuito, et absque odio, et inimicitiiis quidquam horum fecerit, et hoc (nota) audiente populo fuerit comprobatum..... liberabitur innocens de manu ultoris. Et clarius infra γ . 50: Homicida sub testibus punietur: ad unius testimonium nullus condemnabitur.

Itaque cum quis alterum occidisset, propinquus occisi, si volebat vindicare caedem, tenebatur prius jure agere adversus illum; et si hic declararetur reus, tum quidem poterat illum occidere, idque proprio ministerio.

CAPUT XXXVI.

Præscribit Deus ut generatim omnes filiae quæ in paternam hæreditatem succedent, nubant contribulibus suis.

QUÆSTIO UNICA. — AN OMNES HEBREI, TAM VIRI QUAM FEMINE DEBUERINT ACCIPERE CONJUGEM EX SOLA SUA TRIBU.

Occasione filiarum Salphaad, de quibus supra cap. XXVII, Q. 1, actum est, statuit Deus hoc cap., γ . 7, hanc legem: Ne commisceatur possessio filiorum Israel de tribu in tribum. Omnes enim viri ducent uxores de tribu et cognatione sua: γ . 8: Et cunctæ femine de eadem tribu maritos accipient, ut hæreditas permaneat in familiis. Legem hanc generaliter intelligunt Lyranus et Abulensis, qui ab hac generali lege excipiunt solos levitas, idque vel ob solam dignitatem tribus Levi, ut vult Lyranus; vel quia tribus Levi, in terra promissionis nullam omnino habebat possessionem, quæ per connubia distrahi posset, et transire ad alias tribus, ut vult Abulensis. Opinionis hujus fundamentum desumitur ex verbis textus, quæ generalia videntur. Attamen

R. et dico: Lex præfata tantum intelligenda est in casu Moysi proposito, dum scilicet agitur de marito dando mulieri, quæ sit paternorum honorum hæres: hæc enim tantum intra tribum suam nubere poterat.

Prob. I. Ex occasione Legis: quia de talibus feminis, et non de aliis proponebatur quæstio: dicebat

enim tribus Manasse quod si filia Salphaad, quæ debebant accipere hæreditatem patris sui, nupsissent viris ex alia tribu, ista hæreditas transivisset ad aliam tribum: ubi autem filia non habebant hæreditatem, hæc quæstio locum non habebat.

Prob. II. Ex ratione legis quæ subjicitur: Ut hæreditas permaneat in familiis. Ad hoc autem sufficit, ut femine, quæ hæredes sunt, non nubant in alia tribu: impertinens vero est id ipsum ad alias omnes extendere.

Prob. III. Ex textu hebraico, ubi sic habetur γ . 8: Omnis filia hæreditans hæreditatem de tribubus filiorum Israel, uni de familia patris sui erit in uxorem, ut accipiant hæreditate filii Israel unusquisque hæreditatem patrum suorum. Sic etiam habent chaldaicus et LXX.

Alioquin cum filiabus non hæreditantibus licuisse viris de alia tribu contrahere matrimonia, exemplis plurimis constat. Sic David, qui fuit de tribu Juda, duxit Michol filiam Saülis, qui erat de tribu Benjamin: imo extra tribum suam duxit gentilem, scilicet filiam regis Gessuri, II Reg., III, 5. Sic Elisabeth de filiabus Aaron vocatur ab angelo cognata B. Virginis Mariæ, quæ erat ex progenie David. Sic Booz de tribu Juda duxit Ruth Moabitidem, viduam sui cognati: et Judic. XXI jurant undecim tribus se non daturas filias suas Benjaminitis: hoc autem jurare non debuissent, si fuisset prohibitum. Hinc Deut. XXI, 11, permittitur Judæis ducere virgines alienigenas bello captas præterquam Chanaanitides.

Nec dicas in illis dispensatum fuisse: quia neque istius dispensationis fundamenta adduci possunt, neque ad omnia jam dicta extendi: non enim solent leges dispensationem admittere tam universalem. Unde Saül promisit filiam suam perecutienti Philisthæum, ex quacumque tribu esset, I Reg. XVII: adeoque nec talis dispensatio fuit pro sola tribu Levi et Juda, ut aliqui putant.

Porro ex textu hebraico supra citato colligitur filias hæredes, deficiente prole mascula, debuisse nubere non tantum in eadem tribu, sed etiam in eadem familia, ex qua erat, pater earum, ne scilicet hæreditas transivisset ad exteras familias, sed in familia patris maneret consanguineis, qui ad eam jus habebant. Unde, v. g., filia hæres, de familia Hesronitarum, non poterat nubere viro, qui erat de familia Hamulitarum, tametsi duæ istæ familiæ essent de eadem tribu, scilicet de tribu Juda.

DILUCIDATIO

IN LIBRUM DEUTERONOMII

Præfatio.

Quintus, isque ultimus Pentateuchi liber, more Hebræis consueto, a sui initio vocatur ELLE HADDEBARIM, id est, hæc sunt verba. Græci, quos sequuntur

Latini, vocant DEUTERONOMIUM, id est, secunda lex: nam quia omnes viri bellatores, qui legem in monte Sinai datam audiverant, jam mortui erant, ideo Moy-

ses legem hic ipsorum filiis repetit, una cum sollicita obtestatione ad seriam illius observantiam: unde hæc secunda legis promulgatione iterato Deus cum Hebræis novum fœdus iniiit; ut dicitur cap. XXIX, 1.

Item facta est repetita legis promulgatio, ut altius postrema monita Moysis legislatoris menti populi in-

figerentur. Propterea cap. XVII præcipitur regibus recenter inauguratis, ut Deuteronomium sibi describant. Similiter cap. XXVII jubetur inscribi illud lapidibus ad æternam memoriam; ac denique cap. XXXI jubetur prælegi toti populo singulis annis sabbaticis.

PARS QUINTA.

CAPUT PRIMUM.

Hoc, et duobus sequentibus capitibus Moyses Israelitis ob oculos ponit, et repetit casus, et gesta 40 annorum; ita quidem, ut præsentis capite potissimum tractet gesta in Horeb et Cadesbarne.

QUÆSTIO UNICA. — QUIBUS, UBI, ET QUANDO MOYSES HANC LEGEM PROMULGAVERIT; ET QUINAM HIC DICANTUR TERMINI TERRE PROMISSÆ.

Vers. 1: Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses. Habet se Deuteronomium instar concionis viva voce factæ: simul autem vel ante, vel circa idem tempus Moyses exaravit, quo promulgavit; ut eruitur ex cap. XXXI, 9.

Dico 1. Non solis principibus populis, ut vult Estius, sed toti populo locutus est Moyses.

Prob. I. Quia γ . 1 dicitur: Ad omnem populum; ita ut non sine miraculo vox Moysis fuerit ab omnibus audita et intellecta, id est, a duobus vel tribus hominum millionibus, ut censent Abulensis, Marius, et alii; ergo, etc.

Prob. II ex cap. XXIX, 10 et 11, ubi dicit Moyses: Vos statis hodie cuncti coram Domino Deo vestro, principes vestri, et tribus, et majores natu, atque doctores, omnis populus Israel, liberi, et uxores vestræ. Ergo omnibus omnino Israelitis locutus est Moyses.

Unde ratio Estii non obstat, nempe quod fuisset impossibile a tanta multitudine audiri: cum admittimus id non sine miraculo factum esse.

Dico 2. Moyses hæc locutus est, ut dicitur γ . 1, Trans Jordanem in solitudine campestri, contra mare Rubrum; id est, e regione vel ex adverso maris Rubri; quamvis hæc campestria Moab longissime ab eo distarent. Meminit autem maris Rubri, ut in memoriam revocet Dei beneficia populo præstita, etc.

Dico 3. Juxta γ . 3, Moyses Deuteronomium promulgavit quadragesimo anno (ab egressu de Ægypto), undecimo mense, prima die mensis. Mensis hic fere correspondet nostro januariario, vel saltem pars ejus incidere solet in januarium.

Dico 4. Termini terræ promissæ hic assignantur γ . 7: Usque ad fluvium magnum Euphraten. Ponitur hic Euphrates pro termino Euro aquilonari, qui ultra Libanum inter aquilonem et orientem porrigitur.

Dices: Numer. XXXIV et alibi, longe angustioribus terminis terra promissa definitur: et abunde constat, quod Hebræi nunquam, nequidem tempore Salomonis,

sedes aut habitationem ad Euphratem usque protulerint.

R. Argumentum hoc duobus modis solvi posse. Primo, dicendo cum S. P. Aug. Q. 21 in Josue, duplicem fuisse terram Hebræis promissam: nam una fuit quasi hæreditaria, quamque ut propriam inhabitaverunt, et illa strictioribus terminis finiebatur, scilicet a Dan usque Bersabee, et ab introitu Emath usque ad torrentem Ægypti.

Alter ultra hos fines protendebatur, sed erat tantum tributaria Hebræis sub Davide, et Salomone, qui eo usque dominabantur. Hinc II Reg. VIII, 3, dicitur: Et percussit David Adarezer filium Rohob, regem Soba, quando profectus est ut dominaretur super flumen Euphraten. De Salomone vide lib. III Reg., cap. IV, 21, et Josephum, lib. VI Antiq., cap. 2. Item vide ea, quæ in mox citat. cap. lib. Reg. dicuntur.

Si ergo, inquit S. P. Aug. Q. 21 in Josue, fuerat constitutum filiis Israel, ut septem gentium terras, ex terminatis et perditis illis gentibus, ipsi inhabitarent: aliis autem regnarent subditis, atque tributariis, usque ad Euphratem. Numerantur hæ septem gentes infra cap. III, 1.

Aliam solutionem ex S. Hieron. epist. 129 ad Dardanum afferunt Serarius, Natalis Alexander, et alii, scilicet ad Euphratem usque, terram omnem Hebræis quasi hæreditariam et propriam fuisse promissam; sed sub conditione, si in fide et cultu Dei constantes permanerent, ut expresse Deus declarat infra c. XIX, 8 et 9: quod quia non fecerunt, non mirum est promissionem hanc reipsa adimpletam non fuisse; quin potius ob tam frequentem in idololatriam relapsam, vix unquam angustiores illos fines integre possedissem. Quamvis hæc secunda solutio admodum probabilis sit; prima tamen, utpote probabilior, præferenda videtur.

1. Quia nullibi arguuntur Hebræi quod non deleverint gentes, quæ habitabant a montibus Galaad (qui erant termini trans Jordanem) usque ad Euphratem: et tamen omnes illæ tribus arguuntur, quæ non deleverunt gentes habitantes in illa portione terræ, quæ ipsis cesserat in possessionem hæreditariam, ut videri potest lib. Judic. cap. I: ergo terra illa, quæ sita est inter montes Galaad et Euphratem, non fuit Hebræis promissa quasi hæreditaria et propria, sed tantum tanquam tributaria.

2. Quia quidquid in angustioribus illis finibus sua

culpa non possederunt, fuit tamen illis assignatum et divisum; ut patet ex libro Josue: sed terra trans montes Galaad usque ad Euphratem (quæ multo major est, quam tota terra promissa) nullibi ipsis assignatur et dividitur; quin imo montes Galaad ponuntur termini trans Jordanem, Josue XIII: ergo, etc.

Id autem quod ex cap. XIX pro secunda sententia citatum est, exponetur infra suo loco, ubi etiam dicetur quomodo S. Hieron. conciliari possit cum S. Augustino.

CAP. II, III, IV, V.

Moyses recenset transitum Hebræorum per extremos fines Idumææ; agitque de obduratione Sehon regis Amorrhæorum: æstuat desiderio intrandi terram promissionis; extollit gentem israeliticam præ cæteris nationibus: et in memoriam revocato pacto divino, repetit Decalogum.

QUESTIO PRIMA. — DE TRANSITU PER IDUMÆAM, ET DE GIGANTIBUS.

Cap. II, 1: *Circuivimus montem Seir longo tempore*: id est, montes Idumææ, ita vocatos ab Esaü, qui Edom, id est, rufus, et Seir, id est pilosus, erat.

ÿ. 4: *Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esaü*. Dicitur tamen Numer. XX, 21, quod rex Edom transitum eis per Idumæam pertinaciter negaverit. Apparentem hanc contradictionem ita solvunt interpretes cum Esio, scilicet: quamvis Idumæi primo negaverint Israelitis transitum per interiora regni, postea tamen, ut hic patet ex ÿ. 8 et 29, illis concesserunt transitum per extremos Idumææ fines.

ÿ. 10: *Emim primi fuerunt habitatores ejus*, scilicet terræ Moabitarum. *Emim* autem dicti sunt quasi terribiles. Oleaster vero putat illos ita vocatos a voce hebraica *Amma*, quæ significat eubitum, quasi dicas: Viri cubitorum, scilicet multorum.

ÿ. 20: *Terra gigantum reputata est: et in ipsa olim habitaverunt gigantes, quos Ammonitæ vocant Zomzommim*. Hebraice habetur: *Zamzummim*, quod derivatur a *Zazam*, quod significat cogitare, moliri, maxime scelus aliquod: unde vox *Zomzommim* significat 1, *sceleratos*, 2, *inutilitæ magnitudinis*, 3, *famosos et celebres*.

Porro istorum gigantum meminit Moyses, ut fiduciam faciat Israelitis de expellendis gigantibus e terra promissa, quasi diceret: Esaü et Loth non erant Deo adeo dilecti, sicut Abraham et Jacob, et tamen Idumæi filii Esaü, et Moabitæ ac Ammonitæ filii Lot potuerunt expellere famosos illos gigantes: et vos filii Abraham et Jacob Deo dilectissimorum, non poteritis expellere Chananæos?

Cap. III, 41: *Solus quippe Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum*. In textu hebraico habetur: *De stirpe Raphaim*. Videtur ex hoc textu sequi, nullos tam amplius superfuisse gigantes.

Dicendum tamen, quod solum hic negetur, quemquam superfuisse de una illa stirpe gigantea *Raphaim*,

idque in regione illa, scilicet *Basan*, cum antea tempore Abrahamæ, Gen. XIV, isti *Raphaim* totam illam regionem occuparent, qui deleti sunt a Chodorlahomor, loco cit. ÿ. 5.

Unde non obstat, quominus in illa regione, quæ trans Jordanem erat, scilicet in Chanaan, eodem tempore, et diu post superstites essent gigantes ex alia triplici stirpe, v. g., de posteris *Enacim*, *Emim*, et *Zomzommim*. Imo tempore Davidis quosdam *Raphaim* superfuisse, patet I Paralip. XX, 6.

Porro de lecto Og, prædicto ÿ. 11, addit Moyses: *Monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, et quatuor latitudinis, ad mensuram cubiti virilis manus*. Quibusdam interpretibus, inter quos Marius et Jansenius, lectus hic videtur congrue accipi posse pro lecto funebri, in quo cadaver ejus juxta mores antiquorum, cum aromatibus combustum est.

Sed quandoquidem ille Og cum omni populo suo deletus fuerit ab Israelitis; non apparet quis cadaveri ejus tantum honorem adhibuisset. Unde si quis de lecto usuali, quo utebatur quotidie, id intelligat, adversari nolunt auctores citati.

QUESTIO II. — AN MOYSES PECCAVIT POSTULANDO INGRESSUM IN TERRAM PROMISSAM.

Resp. negative, nam verba illa cap. III, 25: *Transibo igitur, et videbo terram hanc optimam trans Jordanem*, non continent nisi orationem postulantis: unde hebraice habetur: *Transeam quæso et videam*.

Et montem istum egregium. Videtur Moyses loqui de monte *Moria*, quem ascendit Abraham ut immolaret filium suum Isaac, et ubi postea templum ædificandum erat.

Dices: Cum Moysi jam ante prædictum esset quod terram Chanaan non esset ingressurus, idque ob incredulitatem: videtur hic iterum fuisse incredulus, quasi non crederet futurum quod Deus prædixerat.

R. Neg. assumpt.; nam cum prædictiones divinæ, quibus poena vel afflictio prædicitur, non sint semper definitivæ, sed frequenter tantum comminatoriæ, sicut illud ad Ezechiam: *Morieris tu, et non vives*: potuit fieri ut Moyses sententiam Dei tanquam comminatoriam intellexerit; aut saltem dubitaverit utrum esset definitiva.

Porro instanter ingressum petivit, ut veneraretur illa loca, in quibus patriarchæ progenitores ejus peregrinati fuerant, in quibus Christus Dominus erat aliquando conversaturus, et redemptionis mysterium peracturus.

QUESTIO III. — QUÆDAM ALIA RESOLVUNTUR.

Cap. IV, 2: *Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo*. Frequenter hoc Scripturæ loco utuntur hæretici, ut concludant non posse admitti traditiones, canones pontificum, præcepta Ecclesiæ, etc. Sed hanc conclusionem falsam esse,

Prob. I. Quia Moyses non dicit: *Non addetis ad verbum, quod scribo, sed, quod loquor vobis*: aliquid

multa dicta fuerunt a Deo, sive jubendo, sive vetando, sive permittendo, quæ non sunt scripta in Deuteronomio, de quo solo Moyses hic loquitur; ergo perverse hæretici restringunt ad verbum Dei scriptum, ut excludant traditum, et viva loquentis voce atque traditione acceptum.

Prob. II. Quia multa addi posse, et revera fuisse addita, patet ex præceptis judicum, regum et pontificum apud Judæos, quibus ipse Moyses infra c. XVII, 12, sub poena mortis præcipit obedire; ergo.

Prob. III. Quia sequeretur quod contra istam legem peccasset Josue, et prophetæ, qui multa Pentateucho addiderunt. Et revera dixisse Moysen, et egisse plura, quam scripserit, colligitur ex Apost. qui Epist. ad Hebr., cap. IX, 19 et seq., meminit rituum sacrorum a Moysæ exercitorum, quos ipse Moyses non expressit in suis scriptis.

Non ergo prohibuit Dominus præcepta aliqua conditi pro temporum opportunitate: nam sacerdotes, qui præerant, poterant jejunia indicere, ut liquet Joëlis II, ubi dicitur: *Sanctificare jejunium*, etc., et in libris Esther, Judith, et Machab. multa festa addita sunt festis mosaicis: sed verba Moysis intelligenda sunt de additamento contrario repugnante, vel adulterante ea quæ hic dicta sunt: quia nempe Judæi valde proclives erant ad ritus idololatriæ et superstitionis.

Cap. V, 2 et 3: *Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Horeb*. ÿ. 3: *Non cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum qui in præsentiarum sumus et vivimus*. Menochius putat eum loqui de veteribus patriarchis Abraham, Isaac, et Jacob, olim mortuis.

Sed quandoquidem constat Deum iniisse pactum cum Abraham, Isaac, et Jacob, ut frequentissime Scriptura testatur; et de Abraham quidem Gen. XV dicitur: *In illo die pepigit Deus fœdus cum Abram*: merito quæritur quis sit sensus istius Scripturæ.

Aliqui dicunt intelligendum esse pactum integræ legis servandæ. Quamvis enim patriarchæ accepissent præceptum circumcisionis; reliqua tamen præcepta legis nondum erant illis tradita, sed ea servabant, quatenus in lege naturali continebantur.

A Lapide præfert responsonem, quia dicitur quod Deus in Sina pactum non inivit cum patriarchis, qui in Ægypto, vel ante mortui sunt.

Marius putat sermonem esse de pacti observatione, quæ non incepit nisi in terra Chanaan. Ad illud enim non obligabantur patres eorum, sed tantum illi, qui jamjam terram illam ingressuri erant.

Estius cum aliis dicit sensum esse, *non cum patribus nostris*, etc., id est, non tantum cum patribus nostris, sed etiam nobiscum. Sic Gen. XXXII dicitur: *Non vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel*; id est, non tantum vocaberis Jacob, sed etiam Israel: nam et postea adhuc nunc Jacob, nunc Israel vocatus est.

Sed ut contendit Jansenius, rectius videtur posse dici non cum patribus initum fuisse pactum; quia nec ipsi ex parte sua pactum observarunt, nec ex parte Dei effectum ejus perceperunt, scilicet terram, sub pacti observatione promissam, quæ jam ex parte

data fuerat, et mox tota danda erat filiis eorum.

Atque hæc est solutio Theodoretici Q. 4 in Deuter. dicens: *Nam cum illi (scilicet patres) propter transgressionem perierint; his vero (scilicet filiis) terram patribus promissam daturus esset, hæc datam esse legem asserit*. Hanc solutionem videtur pariter suggerere S. P. Aug. Q. 9 in Deuter. Aliæ tamen responsones, saltem aliquæ, rejiciendæ non videntur.

Cap. VI, inculcat Moyses præceptum diligendi Deum ex toto corde, etc., de quo satis in theologia.

CAP. VII, VIII, IX, X, XI.

Jubet Moyses stirpitum everti Chananæos, vetatque cum iis inire nuptias. Ad divinæ legis custodiam Israelitas exhortaturus, commemorat beneficia eis a Deo præstita: ostendit quod non propter suas justitias a Deo assumpti sint, ad possidendam terram promissam; extimulat eos ad observationem legis, quia Deus fœderis sui tabulas apud eos deposuit: terramque promissionis Ægypto præfert.

QUESTIO PRIMA. — QUARE PRÆCIPITUR JUDÆIS UT EVERTANT GENTES CHANANÆORUM; ET AN NULO CASU LICUERIT CUM EIS INIRE CONJUGIA.

Recte ait S. P. Aug. lib. XXII cont. Faustum, cap. 78: *Calumniosa imperitia Moyses reprehenditur, quod bella gesserit, qui minus reprehendi debuit, si sua sponte gereret, quam si Deo jubente non gereret*.

Moyses itaque divina auctoritate jubet deleri gentes Chananæorum, et ait ad populum Israel cap. VII, 2: *Percuties eas usque ad internecionem*, tum in poenam scelerum, tum ne vitia eorum tibi obrepant, tum ut inde colligas quid tibi sit expectandum, nisi enormia eorum crimina devites.

ÿ. 3: *Neque sociabis cum eis conjugia*. Debet hic textus tantum intelligi, quandiu manent idololatræ: nam si convertantur, et ad populum Dei aggregarentur, jam Judæi erant, non Chananæi. Itaque cum iis conjugia inire nefas non erat; cessat enim tunc ratio legis, quæ datur ÿ. 4: *Quia seducet filium tuum, ne sequatur me, et magis serviat diis alienis*: magis enim notum est fieri ut infidelis pervertat fidelem, quam ut fidelis convertat infidelem; ut patet ex conjugii filiorum Seth cum filiabus Cain, Gen. VI.

Proinde licuisse Judæis ducere alienigenas ad judaicam religionem transire cupientes, exempla etiam proborum virorum manifestum faciunt: nam Salmon princeps tribus Juda meretricem chananæam Rahab duxit uxorem; sic Booz duxit Ruth moabitidem, et David duxit Maacham filiam Tholmai regis Gessur, de genere Chananæorum.

Dices: Etiam Samson cum philisthæa, in infidelitate sua permanente, matrimonium contraxit, ut patet ex lib. Judic., cap. XIV; ergo ex allatis exemplis nihil habetur.

R. Neg. conseq. Nam quod Samson istam philisthæam licite duxerit, ex speciali Dei instinctu, et dispensatione factum est, qui et periculum omne avertēbat, et grande bonum inde eliciebat.

QUÆSTIO II. — QUÆDAM EXPLICANTUR.

Circa id quod dicitur cap. VIII, 2: *Adduxit te Dominus... quadraginta annis per desertum, ut affligeret te, atque tentaret, etc.*, observa quod Deus nullatenus intendat afflictionem tanquam afflictionem, sed ut probe animi hominis; non ut ipse sciat, quid in animo lateat, sed ut nos scire faciat quales erga Deum simus: sæpe enim putamus nos multa et magna posse, dum nempe non tentamur; at ubi tentationibus affligimur, experimur quam simus infirmi, et quantum indigeamus divino auxilio.

ŷ. 5: *Ut ostenderet tibi quod non in solo pane vivat homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei.* Id est, sustentavit te manna, cibo ex natura sua levissimo, et non usu, ut ostenderet quod non indigeat pane ad nutriendos homines, sed possit alios quoscumque vult cibis uno verbo facile producere, sicut produxit manna: atque hoc sensu verba illa usurpavit Christus Matth. IV, 4. Item *in omni verbo* significat in omni re (verbum enim phrasi hebraica usitatissime sumitur pro re, ut Lucæ II: *Videamus hoc verbum, quod factum est*); Adeo, inquit Abulensis, ut si Deus mandaret nobis ut comederemus colubros, basiliscos, lapides, etc., melius illis, quam delicatissimis cibis nutremur.

SS. patres, qui cum S. Ambrosio. hic per verbum Dei intelligunt sacram Scripturam, explicant sensum mysticum, non litteralem.

ŷ. 4: *Pes tuus non est subtritus.* Sumitur hic pes non tantum pro calceo, sed etiam pro pede ipso: nam in hebræo pro non subtritus ponitur non intumuit. Significatur ergo quod pedes Israelitarum in toto itinere per desertum non sint læsi, aut attriti, sicut solent lædi pedes itinerantium: siquidem hi solent in pedibus contrahere turgentes vesicas, quæ prius inflantur, quam subterantur: rursus solent diu ambulando pellem pedum deterere.

De Chananæis mox delendis, ita loquitur Moyses cap. IX, 2: *Populum magnum atque sublimem, filios Enacim, quos ipse vidisti, et audisti, quibus nullus potest ex adverso resistere: si nempe solis hujus viribus pugnetur.*

Ex hisce collige exploratores non omnino falsa retulisse de isto populo: nam eadem fere hic Moyses affirmat, quæ ipsi retulerant, et Og regem Basan gigantem terribilem modo viderant, et expugnaverant: sed exploratores in eo peccarunt, quod narrationem suam composuerint ad frangendum cor populi; cum ex adverso debuissent populum animare, et excitare in spem bonam juxta Dei promissa; sicut fecit Moyses hic, qui proinde hæc narrando non peccavit. Item ipsi detrahebant terræ, quod devoraret habitatores suos; et proceritatem incolarum plus justo extollabant.

QUÆSTIO III. — AN SEPARATIO LEVITARUM, DE QUÀ HIC CAP. X, SIT EADEM, QUÆ VIVENTE AARONE FACTA EST.

Resp. Verisimilius affirmative, et Prob. Quia a ŷ. 1 usque ad 6 narrat Moyses, quo-

modo legem in monte acceperit, et descenderit, tum recenset aliquas castrametationes, et deinde ŷ. 8 rediens ad narrationem suam, quam ŷ. 6 interrupserat, dicit: *Eodem tempore separavit (Dominus) tribum Levi ut portaret arcam fœderis Domini, et staret coram eo in ministerio, etc.*; atqui illa separatio facta est post primum descensum Moysis de monte, dum levitæ occiderunt adoratores vituli aurei: ergo.

Quod autem Moyses narrationem suam paulo interrumpat, patebit sequentibus.

Dices: Moyses ait ŷ. 7: *Filii Israel ex Mosera venerunt in Gadgad: de quo loco profecti, castrametati sunt in Jetebatha, in terra aquarum et torrentium.* ŷ. 8: *Eodem tempore separavit tribum Levi, etc.* Ergo eodem tempore separatio hæc contigit, quo castrametabantur in Jetebatha: alias enim non esset contextus narrationis: aut saltem dicendum est quod in Jetebatha facta fuerit confirmatio separationis factæ in Sina.

R. Neg. conseq. ac dico castrametationes illas, quæ narrantur ŷ. 6 et 7, esse includendas parenthesis: nam a ŷ. 1 usque ad 6 narrantur ea quæ in Sina contigerunt, usque ad primum descensum de monte, tum ŷ. 6 et 7 narrantur istæ castrametationes in Mosera, Gadgad, et Jetebatha: versu autem 8 narratur separatio levitarum, et deinde reliqua omnia, quæ contigerunt in Sina: nam ŷ. 10 dicit Moyses quomodo postea steterit iterum 40 diebus in monte Sinai, etc.; atqui in Jetebatha non stetit 40 diebus in monte Sinai, deprecans Deum pro peccato populi, etc., ergo non agit de diversa separatione tribus Levi; sed sensus ejus est hic: Venimus in montem Sinai, ibi accepi tabulas legis (filii Israel castrametati sunt in Mosera, Gadgad, et in Jetebatha) eodem tempore separati, seu electi sunt levitæ, quia idololatras occiderunt; ego autem iterum ascendi in montem, et deprecatus sum Dominum pro peccato vestro 40 diebus, etc.

QUÆSTIO IV. — DE FERTILITATE TERRÆ PROMISSÆ; ITEM DE PLUVIA TEMPORANEA, ET SEROTINA.

Cap. XI, 10: *Terra enim ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Ægypti: id est, plana et irrigua, ita ut sicut Ægyptus, possit statis temporibus per exundantiam fluviorum irrigari, sine pluvia.*

ŷ. 11: *Sed montuosa est, et campestris, de celo expectans pluvias.*

ŷ. 12: *Quam Dominus Deus tuus semper invisit.* Allegat hæc Moyses, ut ostendat, quod præ aliis gentibus debeant Judæi speciatim Deum colere, quia terra eorum hoc exigit: si enim Deum habeant iratum, inutilis est; si propitium, utilissima.

ŷ. 15: *Si ergo obedieritis mandatis meis.* Insinuatur his verbis, quod magna illa ubertas terræ promissæ potissimum ex peculiari benedictione divina profluxerit: unde ŷ. 17 Deus minatur eam se subtrahaturum, et sæpe subtractam in prophetis invenimus, ut Aggei I, 9, Amos IV, 7, Jerem. XII, 15, atque id ipsum præsentis temporis experientia satis comprobatur: tanta

enim est vastitas ejus, et ariditas, ut vix quisquam crederet tantam olim fuisse ejus fertilitatem, nisi divina eloquia id testarentur. Sic Pentapolis olim fertilissima, ob peccata, in mare fœtidum et mortuum versa est.

ŷ. 14: *Dominus dabit pluviam terræ vestræ temporaneam, et serotinam, ut colligatis frumentum, et vinum, et oleum.* Per pluviam temporaneam intelligitur illa, quæ mature et tempestive mense octobri, jactis in terram seminibus, in Judæa defluit, atque adeo semina germinare facit: per serotinam vero intelligitur illa, quæ sero, id est mense aprili, vel maio defluit, fructusque ad maturitatem deducit. Sub utraque hæc pluvia omnis alia opportuna comprehenditur. Hinc

Nota quod non vocetur temporanea, vel serotina respectu anni, sed respectu frugum; si enim annum consideremus, illa, quæ dicitur serotina, magis est tempestiva, utpote quæ cadit circiter mense aprili vel maio, temporanea vero mense octobri.

Quia autem hæc pluvie erant gratissimæ omnibus, multum desideratæ et maxime necessariae: hinc apud prophetas, ut Osee III, 6, et Joel. 25, Christus utrique isti pluvie comparatur.

CAP. XII, XIII, XIV, XV.

Præcipit Moyses non in montibus et lucis, sed in loco, ad id a Deo designando, offerri victimas, decimas, et primitias: jubet interfici prophetam, qui aliis idololatriam persuadere nititur; repetit legem de animalibus mundis, et immundis: agitque de anno remissionis.

PROPONUNTUR ET RESOLVUNTUR VARIE QUÆSTIONES.

Quæres 1. Quomodo Deus cap. XII, 17, permittat Judæis comedere ex decimis, quandoquidem eas alibi assignet levitis.

R. hæc quæstionem optime solvi a S. Hieron. in cap. XLV Ezechiel., ubi cum primo locutus fuisset de decimis, quæ debebant dari levitis, tandem de illis decimis, de quibus hic est sermo, ita scribit: *Erant quoque et aliæ decimæ, quas unusquisque de populo Israel in suis horreis separabat, ut comederet eas, cum iret ad templum, in urbe Jerusalem, et in vestibulo templi, et sacerdotes ac levitas invitaret ad convivia.*

Dicendum ergo est, quod etiam sustinet Theodoretus Q. 15 in Deuter. quod Scriptura hic loquatur de aliis decimis et primitiis, quam de eis, quæ totæ cedebant levitis.

Dices: Additur, *primogenita armentorum*; atqui illa cedebant tota sacerdotibus, ut patet Numer. XVIII, 17: ergo, etc.

R. verba objecta intelligenda esse de primogenitis non immolabilibus, ut si essent generis feminini, vel mascula non integra, aut maculata, etc.

Q. 2. de quo propheta agatur cap. XIII, 1, ubi dicitur: *Si surrexerit in medio tui propheta.*

R. quod videatur agi tam de propheta vero, quam de falso: nam id innuitur ŷ. 2, ubi dicitur: *Et eveniet quod locutus est, et dixerit tibi: Eamus et sequamur Deos alienos: siquidem sensus est: Sive propheta*

ille a Deo, sive a dæmone sit afflatus, sive falsa edat prodigia ad suæ impiæ doctrinæ confirmationem; sive vera olim ediderit ad veritatem confirmandam, atque his nomen et auctoritatem veri prophætæ sibi comparaverit: si tamen postea contingat eum idololatriam suadere, quantacumque signa ediderit, et quantumcumque portenta quæ prædixerit eveniant, ŷ. 3: *Non audies verba prophetæ illius, ŷ. 9: sed statim interficies illum, scilicet per sententiam judicis prius condemnatum: illi enim prius denunciandum erat, ut LXX indicant.*

Q. 3. quales decimas Moyses mandet offerri, dum dicit cap. XIV, 22: *Decimam partem separabis de cunctis fructibus tuis.*

R. cum Theodoro Q. 15, Oleastro, Cajetano et aliis, hæc decimas distinctas esse ab aliis, quæ Numer. XVIII, 21 et seq., dantur levitis: nam priores totæ erant levitarum, et quidem in sua specie: hæc vero, de quibus hoc loco sermo est, a dominis vendebantur, et pecunia afferebatur in Jerusalem, quater singulis annis ascendere debebant, et ibi consumebatur in sacras epulas totius familiæ offerentis, cum levitis.

Patet hoc ex Josepho, qui usus judæici bene conscius, lib. IV Antiq., cap. 8 ita scribit: *Sunt præterea decimæ fructuum seorsim ab illis, quæ sacerdotibus ac levitis debentur, quibus in patria venditis, pecunia inde redacta in sacra urbe insumatur in sacrificia et convivia.*

ŷ. 28: *Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus quæ nascuntur tibi eo tempore.* Hæc sunt tertie decimæ, quarum nullo modo erat particeps ille qui ea ex bonis suis dabat. Nam, ut colligitur ex ŷ. 29, hæc tertie decimæ, quæ singulo anno tertio separabantur, dabantur pauperibus viduis, pupillis et levitis per modum eleemosynæ: et illo sensu dicitur Tobias cap. I, 7, ministrasse anno tertio proselytis et advenis omnem decimationem.

Q. 4. quomodo illa verba cap. XV, 4: *Indigens et mendicus non erit inter vos*, non pugnent cum eo quod dicitur, nunquam pauperes defuturos inter illos.

R. versum 4 non esse prædictionem, seu promissionem quod inter Judæos nullus sit futurus egenus; sed esse præceptum eleemosynæ, cui annexa sequitur benedictio; nam sensus est: Ne patiaris Judæum mendicare, sed ei subveni. Nulla ergo pugnantia est in eo, quod dicitur ŷ. 11: *Non deerunt pauperes in terra habitationis tuæ*: nam verbis istis nuda continetur assertio, qua ostenditur nunquam defuturos eos, in quos possint, et debeant esse liberales.

Hinc ad præfatam difficultatem solvendam, plane impertinens est urgere, quod interpret latinus primo loco vocet *indigentem et mendicum*, posteriori vero loco simpliciter *pauperem*, quasi permittantur quidem pauperes, sed non mendici: siquidem tam in hebraico, quam apud LXX est idem vocabulum denotans talem pauperem, qui rebus ad vitam necessariis caret.

Deinde apud Judæos mendicos fuisse, patet ex Joan. IX, 8, et Act. III, 2: nullibi Judæos desuper Scriptura reprehendit.